

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ ВІЙСЬКО СОВОРНОЇ УКРАЇНИ

КЛК 1732/74

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА «НАСТУП»

Число 29

**СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ,
ВІЙСЬКО
СОБОРНОЇ УКРАЇНИ**

ПРАГА

1 9 4 2

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО «ПРОБОЄМ»

Обгортка праці М. Битинського

Накладом Українського Видавництва „Проблем“ у Празі
Друкарня Я. Андреска, Прага XII., Белеградська вул. ч. 10.

I.

Революційна стихія 1917. р.

Українська національна революція 1917. р., що стихійно огорнула Східні Українські Землі сповнила радістю серця українців й надією, що ось-то прийшов кінець ненависної Москви і Україна встане в огні повстання вільна і незалежна.

Подібні настрої огорнули й українців-галичан, що перебували в Україні і Москві як московські полонені. Вони, як елемент багато більше національно свідомий, визбулися австрійського лоялізму, що дотепер казав їм надіятися на Центральні Держави та можливість здобути Україні незалежність при допомозі Центральних Держав, та почали планувати визволення Галичини при допомозі Східної України.

Коли ж у червні 1917. р. по всій Україні розкотились слова першого універсалу Центральної Ради «Од нині самі творити будемо своє життя», революційні елементи серед полонених галичан зрозуміли їх так, що Центральна Рада зважилась одірватися цілком від Москви і на правду власною силою творити українську державу. До того з Москви наспівали чутки про цілковитий її розвал та анархізацію.

І так звідусіль потягли усі насміливіші, найбільш революційні елементи (галичани) із таборів

полонених, щоб піти на службу Української Держави. Ішли з надволжанських степів, із Уралу, Сибіру, ішли з Туркестану й пограниччя Китаю та Паміру, навіть із полярних тундрів Мурмані йшли. Йшли в столицю України обдерті, голодні, босі, без копійки в кишені. В Золотоверхий Київ наспівали щойно в половині 1917. р., та пізніше і тут почали збиратися у військову формуцію Січових Стрільців.

Вони то стали основою Січового Стрілецтва, вони надали йому його провідний напрям, його основну думку, що опиралася на всеукраїнськості та високій національній свідомості цього війська. Провідникам Січового Стрілецтва відразу ясною була думка, що Україна мусить бути самостійною й ні від кого незалежною державою. Що українці мусять числити на власні сили. Через те треба Україні творити своє військо, свою армію, щоб вона захистила молоду державу від зазіхань Москви.

Січові Стрільці не знали жадного партикуляризму, для них не було жадних кордонів на Українських Землях. Не було для них ні наддніпрянців, ні галичан, ні буковинців, ні закарпатців з їх вузькими інтересами. Були тільки і тільки українці, що мусіли у гарячий час захищати свою Батьківщину. Через те С. С-во стало на цілій широкій українській землі всеукраїнським військом.

В 1917—20. рр. боролосся воно на всіх фронтах, де тільки греміли українські гармати. В його ж рядах були сини всіх українських земель: і тих, що над Кубанню, й тих, що над Доном, і тих, що були давнім Запоріжжям, сини Поділля, Волині, Галичини й Закарпаття: всієї України.

Безрадість Центральної Ради.

Інакше виглядала революція в Україні зпоза дротів таборів для полонених, інакше ж зблизька. Слова першого Універсалу «од нині самі творити будемо своє життя» осталися нажаль тільки словами. Хоч маси горіли революційним завзяттям то не було кому цього завзяття використати проти Москви і дійсно завести в Україні українські порядки. Український тодішній провід це були переважно соціалісти, що хотіли позбутися тільки царського режиму, але не зірвати всіх зв'язків з Москвою. Через те й Центральна Рада, перший український уряд, що його признала вся Східня Україна не спромоглася вести самостійної політики, а все оглядалася на Москву, де тодішній Тимчасовий Уряд за ніщо в світі не хотів допустити до відірвання України.

Через те, хоч полки давнього царського війська в Україні, де переважно служили українці, майже стихійно перегрупувались, зукраїнізувались, Центральна Рада їх не використала для охорони й оборони границь України. З початку закликала їх битися далше з ворогами московського Тимчасового Уряду, бо ж Україна у дальшому союзі з Москвою. Це очевидно тільки деморалізувало українських вояків, яким досить було війни за московські інтереси. А коли у Москві між Тимчасовим Урядом і більшовиками почалися бої, та коли Тимчасовий Уряд вислав проти Рентральної Ради свої війська, щоб опанувати цілком Україну, зу-

країнізовані війська виступили самі проти москалів, бо Центральна Рада проголосила тільки свій «неутралітет». Після розгрому військ Тимчасового Уряду переможні українські війська прийшли перед Центральну Раду і щераз віддали їй всю владу в руки. Була це остання нагода для Українського Уряду використати зрив народньої стихії і взяти владу сильною рукою. Нажаль і цього моменту Центральна Рада не використала, бо хоч у III. Універсалі проголосила Самостійну Українську Республіку, то заявила, що Україна стоїть у федеративному звязку з Москвою.

III.

Початок Січових Стрільців.

Свідками цих сумних подій були оті полонені галичани, що тягнули з усіх усюдів у Київ, щоб при допомозі українських військ Центральної Ради творити Соборну Українську Державу.

Вони побачили, що тепер перше треба завести лад у Східній Україні. Через те бралися за організаційну працю й вступали як урядовці до офіційних установ Центральної Ради.

У Києві повстав «Галицько-Буковинський Комітет допомоги жертвам війни», що згуртував майже усіх галичан та буковинців, бувших московських полонених. Цей комітет займався з початку гуманітарною працею, шукав занять для галичан, виставляв посвідки полоненим, тощо. Та скоро молоді, революційні елементи почали старатися, щоби

Центральна Рада дала згоду на створення окремішньої галицької військової частини, що стала б охоронним військом Центральної Ради.

Та Центральна Рада, що все оглядалась на Москву, довго боялася дати на це свою згоду, Москві ж дуже підозрілими виглядали ті галичани, недавні полонені її військ. Дійшло до того, що Військовий Секретаріат Центральної Ради ідучи у всьому на руку Москві, взагалі заборонив зукраїнізованим полкам прийняти у свої ряди галичан.

Та чим далі, тим більше слабла здисциплінованість українських частин. Центральна Рада не робила жадних потягнень, щоб створити сильну українську армію, здібну до опору ворожим силам, що безустанку грозили наступом на Україну. Галичани безуспішно натискаючи в цій справі на Центральну Раду, заговорили прилюдно.

Прикінці жовтня 1917. р. Г.-Б. Комітет скликав віче, на якому на внесок Євгена Коновальця поставило до Центральної Ради рішуче домагання про дозвіл творити військову частину. Цей дозвіл дала Центральна Рада в половині листопада 1917. року.

Для маніфестації, що Центральна Рада має за собою війська всіх Земель України, Комітет надав своїй військовій частині назву «Галицько-Буковинський Курінь Січових Срільців». Військовий Секретаріат назначив командиром куріня колишнього старшину російської армії Олександра Лисенка, та визначив казарму при вул. Пирогівській у Києві.

IV.

Радянське безладдя у Січовому Стрілецтві.

Тяжко зпочатку було формувати курінь Січових Стрільців. Бракувало одягів, харчів, зброї. Та перші Січові Стрільці це був такий високоідейний елемент, що не страшні були йому оті технічні перешкоди.

Багато гіршою перешкодою у заведенні відразу дисципліни у Січово-Стрілецькі ряди був тодішній радянський лад, що панував у всіх українських військових частинах. Усі справи включно з наказами й господаркою даної частини перерішували військові ряди.

Січово-Стрілецький «народ» уформував сам себе радянською системою на сотню піхоти, поділив себе на чети та настановив колективного командира «Комітет», що мав вести господарку сотні та культурно-освітню працю. Дальше С-С-ий «народ» почав стихійно муштру, що її вів раз один, раз другий старшина на різні зразки.

Через те, хоч назверх завдяки старанням старшин сотня представлялася незле, то придивившись зблизька видно було, що немає там одної твердої руки провідника, а про все рішає мітинг. Як звичайно, почалися невдоволення стрілецтва з Комітету, Комітет же, що опирався на дуже демократичних основах, не міг і не хотів прочистити стрілецькі ряди з анархістичних елементів.

Завдяки отже радянському устроєві початкового Стрілецтва організаційна праця була неможлива. До того українська залога столиці майже роз-

біглася і Січові Стрільці дістали наказ виставляти свої варту у деяких місцях Києва. Наряд на службу був більший чим С.-Стрільців було взагалі. Служба стала тяжка і багато охотників почало розбігатися, шукаючи легшого хліба. Приходили другі, але й ті не видержували.

Одне тільки здержувало С. С. від цілковитого розвалу, а саме те, що були свідками безславного кінця зукраїнізованої армії та початків большевицької агітації та їхніх вибриків у Києві. С. С. зрозуміли, що вони мусять втриматися, і мусять стати охороною Українського Уряду та взагалі Української Державности перед большевицьким зазіханням. Большевики ж своєю пропагандою розложили зовсім українське військо, що здеморалізоване довгою війною рішуче не знайшло у Центральній Раді виправдань своїх пробуджених надій. Вони почали розходитися додому, несучи у серцях розчарування, а то й ненависть до Центральної Ради. Большевики використовували це, й старалися захопити під свій вплив всіх, хто ще не встиг дійти до дому.

Почалися в самій столиці своєвілля збольшевиченої салдатні. Збиралися мітинги на вулицях, зневажували старшин, розкладали національне добро — і не було кому з тим усім зробити порядок. Центральна Рада радила і радила над різними законами, видавала розпорядки та ніхто вже цього не слухав.

Це все збудило тільки патріотизм більшості С. Стрільців і ясным стало їм, що тепер треба зосередити всю увагу і чуйність, щоб не дати так безсоромно загинути українській справі.

Саме тоді прийшов до Куріня СС. Федь Черник колишній хорунжий У. С. С. і він разом з іншими старшинами почали змагатися з мітинговим безладдям серед С. С-ів. Та на перешкоді стояла ота нещасна радянська система СС., а скасувати її не приходило на думку січовій масі.

Прикінці грудня 1917. р. дістали СС-ці наказ вирушити на Бахмач та роззброїти збольшевичені московські ватаги. Це в одну мить змінило вигляд Стрілецької сотні. Національне почуття розгоріло у боєвий порив, С. С-ці готові були знищити всіх москвинів.

Та по повороті з цієї виправи ще більша анархія опанувала сотню. Їй дозволено забрати зброю роззброєних москалів і треба було багато зусиль Стрілецького командування, щоб ту зброю забрати до магазинів.

V.

Евген Коновалець та Андрій Мельник на чолі С. С-ців.

Тимчасом ряди С. С-ів дістали поновлення новими охотниками. Тепер вже конче треба було твердої руки, щоб з цієї занархізованої маси С. С-ів щонебудь створити.

На місце командира С. С-ів призначено по відході О. Лисенка та В. Дідушка, Євгена Коновальця. Рівночасно у ряди С. С-ців прибули знад Волги колишні старшини У. С. С. Андрій Мельник,

Роман Сушко та інші, старшини, що поруч Євгена Коновальця та Федя Черника відіграли вирішну ролі у цій організації С. С-ів.

Зустріла їх рішуча ворожнеча прихильників радянського устрою у війську, які зразу розпочали боротьбу проти прибулих старшин, взиваючи Стрілецьтво не прийняти у Стрілецькі ряди старшин, боцімто вони контрреволюціонери і прибули на вигідні посади. Зворушені осьтак Січові Стрільці захвилювалися. Та не зважаючи на зневаги, прибулі старшини вступили рядовиками в С. С-цтво, рішаючи видати бій радам, знищити їх своїм впливом і працею та переорганізувати його у безоглядне дисципліноване військо.

Зродився в них той плян щойно на вид радянського безладдя у С. С-тві. Вони, що самі в У. С. С. вийшли на старшин з рядовиків, не мали психології австрійського чи російського старшини, що зовсім не бачив у своєму рядовикові людини. Та знаючи, що відперти наступ большевиків, що занявши Харків ішли на Київ, можна тільки рішучим наступом дисциплінованого війська, мусіли видати бій радам у С. С-тві, які робили з війська анархістичну юрбу. Їх бажанням було перетворити С. С-ів у військову силу загроженої Української Держави. У собі ж чули старшини силу повести С. С-ів краще, як вели їх стрілецькі ради.

Тимчасом Стрілецька маса з свого боку готувалася знищити старшин. Якраз саме перейшли С. С-и у казарми у Духовній Академії над Подолом і зараз же скликали віче усього Стрілецьтва, щоб вирішити як їм бути: з радами чи з прибулими старшинами. На віче запросили голову Всеукра-

їнської Ради Військових Депутатів, щоб своїм авторитетом перехилив рішення на сторону рад.

19. січня 1918. р. пополудні почалося віче в присутності майже 600 стрільців. Курінна Рада склала звіт до своєї діяльності й після того з дуже гострими промовами проти старшин виступили вороги старшинства. На старшин, що стояли у одному кутку, показувано як на офіцерів, що хочуть відновити давній режим, — як на карієристів, як на тих, що кермуються не добром України, а власними шкурними інтересами. Закликували С. С-ів вибрати нову раду, а старшин прогнати як собак.

Озвалися оклики обурення. Здавалося, що розюшене Стрілецтво кинеться на старшин і рознесе їх.

Тут виступили старшини. Вони змалювали грозу большевицьких порядків, що їх стрічали вони подорозі від Волги у Київ. Представили, що українського війська нема, що його знищили ради й большевицька пропаганда. Ці ради — це зрада української національної справи. Заявили теж, що вони старшини чуються на силах повести С. С-ів, але вимагатимуть послуху, бо тверді будуть їх накази.

Були це незвичайні промови у ті часи. Ніколи не чув ще Січовий Стрілець, щоб хто так зневажував радянські святощі, як їм здавалося, революційного війська й так твердо й безоглядно ставив до війська домагання: сліпо підчинятися твердим наказам. А старшини говорили сміло, з вогнем, ні трохи не схлібляючи масі.

Глуха мовчанка залягла серед С. С-ців, ні один оклик не перебив промов. Під переможним

вразінням твердих вояцьких слів старшин і деяких Стрільців, стрілецька маса цілою силою пішла за старшинами. Не помогли погрози голови Всеукраїнської Військової Ради, що грозив роззброєнням С. С-тва. Стрільці сміхом відповідали на його погрози, та лаяли його зрадником.

І так останнє віче С. С-ів скасувало вояцькі ради і рішило, що С. С. підчиняться без ніяких застережень тим старшинам, що визначить їх Командування. Повинна лишитися тільки Стрілецька Рада, зложена з Командира Стрілецтва, командирів сотень, та тих старшин, що їх підберуть вони самі, щоб рішати важніші справи.

Так повсталася Стрілецька Рада, що як дорадчий орган відіграла велику роль у С. С-тві. До неї відкликався Командир С. С-тва Євген Коновалець у всіх важніших справах.

Оце віче покінчило раз-на-все початковий нелад С. С. З цього часу стало воно на шляху військової дисципліни й карности і не зійшло з цього шляху аж до кінця свого існування.

VI.

Організація Січового Стрілецтва.

І справді твердо повели старшини Січових Стрільців. План реорганізації С. С-ів виробила Стрілецька Рада, у яку увійшли: Командир С. С. Євген Коновалець, Андрій Мельник, Федь Черник, Роман Сушко, Др. Кость Воевідка, Іван Чмола та

Василь Кучабський. Стрілецька Рада рішила, що С. С. можуть гуртувати тільки найдобірніший елемент високої боєвої вартости, що буде беззастереженно віданий проводові. Стрільці при прийнятті в ряди С. С-тва підписували заяви, де зобов'язувалися воювати проти кожного ворога України і безоглядно повинуватися Командуванню.

Назву усталено на «Перший Курінь Січових Стрільців». При цьому вийшла Стрілецька Рада з заложення, що С. С. мусять стати військом усієї України, отже назви поодиноких частин Українських Земель треба оминати.

Командиром С. С. остав Євген Коновалець, командиром пішого куреня назначено Андрія Мельника.

Почався вишкіл рядовиків і старшин.

Пильну вагу звернено на політичний вишкіл кожного рядовика. До цього служили розмови, гутірки, читання, тощо.

Ось які засади прийняла Стрілецька Рада:

1) Армія мусить бути централістичною установою без демократизації устрою, з безоглядною відповідальністю перед зверхниками.

2) Дисципліну в революційній армії творить віра в одну ідею, особистий вплив зверхників на підчинених, військові заняття, внутрішній лад означений точно наказами, та культурно-освітня праця.

3) Основною ідеєю С. С-тва є Самостійна Українська Народня Держава зложена з усіх українських земель, з таким устроєм, який вирішить воля усіх українських громадян. За цю ідею борються

всі С. С. Із Стрілецьких рядів слід виключити всякого, хто не є готовий за цю ідею полягти, в ім'я засади: якість перед кількістю.

4) Стрілецький старшина мусить терпіти усі невигоди, що їх терпить рядовик, чи в бою чи в мирі. До стрільця старшина мусить відноситися привітно, але без фаміліярности, бо це підкопує його авторитет. Життя своїх підчинених в казармі мусить старатися старшина зробити радісним і різноманітним.

Старшини займанщицьких армій свою службу в рядах С. С. мусять зачинати від рядовика, щоб на підрядних постах виявили прикмети характеру, що їх мусять відзначити як старшин.

5) Вояки мусять мати заповнений заняттям час, щоб зберегти їх карність.

6) Ніякі провини не можуть уйти безкарно. Найменшою карою є докір старшини, найбільшою виключення з рядів Стрілецтва. Тілесних і принизливих кар не знає Стрілецтво. Але кожна кара, включно з карою смерті є допускаєма за своєвілля зглядом мирного населення.

7) Виховування Стрільців мусить змагати до вироблення у них почуття честі й гордості на С. С. Через те культурно-освітня праця мусить бути у Стрільців інтенсивна.

Оці засади виховали С. Стрілецтво таким, яким воно пізніше було: всеукраїнським військом, що не жаліло свого життя в обороні волі України й боролось з кожним ворогом Української Держави.

VII.

Геройська оборона Києва С. Стрільцями. Оборonoю кермує Андрій Мельник.

На Київ тимчасом насувалися хмари большевицького війська, що, здеморалізувавши українські частини, сподівалися не знайти ніде твердого опору й скоро зліквідувати самостійність України. Вони скоро зайняли Харків, Полтаву й наступали на Київ. А його дійсно не було кому боронити. Запізно очунялася Центральна Рада, що без своєї армії не може бути жадна держава. На швидку руку почав формуватися Лівобережний Кіш під проводом Симона Петлюри. Січові Стрільці дістали наказ боронити фронт від сторони Полтави. На оборону ж самої столиці вислав Уряд сотню квіту української молоді, найідейнішого студентства Києва, немущтрованих юнаків, що, бачучи безрадість Центральної Ради, на власну руку почали формуватися у «Студентському Полку Січових Стрільців». Оці юнаки згинули у бою під Крутами 29. січня 1918. р.

С. Стрільці разом з Чорними і Червоними Гайдамаками боронили Києва зо сторони Кононівки. Приходилось їм роззброювати своїх же таки українських вояків, які заготовані большевиками разом з цим ворогом України наступали на рідну землю.

Тимчасом у Києві вибухло большевицьке повстання і С. С. дістали наказ вертати негайно у Київ.

Повстання почалося з того, що Київська Рада Робітничих Депутатів зажадала уступлення Центральної Ради та передачі всеї влади большевиць-

ким советам. Зараз большевики зайняли Арсенал, дальше захопили всі передмістя столиці, та посувались дальше до центру.

Центральна Рада проголосила воєнний стан у Києві і вся влада опинилася у руках особливого Команданта Ковенка, що мав кермувати обороною Центральної Ради та розбиттям большевицького повстання.

Та не легке було це завдання. Як усе в цей час в Україні й оборона Центральної Ради відбувалась стихійно «усім народом».

Через це панував великий безлад, а коли рахувати на зорганізовану силу, то можна було хіба на одно С. Стрілецтво. Бо хоч стихійне громадянське військо було нераз і дуже геройське, то коли не було виробленого плану оборони, все героїство розбивалось об безладдя.

Дня 29. січня 1918. р. видав Командир Січового Стрілецтва наказ виступити у бій проти большевицьких повстанців. Наказ прийняли СС. з захопленням. Оперативний план розбиття большевицького повстання в Києві виготовив Андрій Мельник; він і кермував цілою боєвою акцією.

«Хто не хоче полягти, хай відступить на бік» — заявлено С. Стрільцям, та ніхто не відступив.

Почалися криваві бої. Здобували кожну вулицю. З домів падали большевицькі стріли на Стрільців. Страти величезні. Стрільців замало, щоб зразу відперти величезну ворожу силу. Відпочинку для нікого немає, всі Стрільці мусять брати участь у боях. Київ не сміє упасти: Саме тепер ідуть переговори з Центральними державами у містечку

Бересті. Коли б туди дійшла чутка, що Столиця в руках большевиків, хто тоді хотів би говорити з українцями як з представниками самостійної держави. А большевики того й хотіли, щоб не допустити до заключення союзу в Бересті.

С. С. доконували надлюдських чинів. На половину перебито стрілецькі ряди. Та таки 4. лютого 1919. р. здобуто Арсенал і після цього большевики скапітулювали. Большевицьке повстання зліквідовано, завдяки плановості й систематичности наказів згори та безмежній посвяті усього Стрілецтва. С. С-цям удалося цим разом урятувати українську самостійність й український уряд.

Та тільки коротко вільною була Столиця. Ще того самого дня під самі мури Києва підходять банди Муравйова й починають обстріл з тяжких гармат. Немає сили у знеможених тижневим боєм оборонців столиці удержатися в Києві. Уряд мусить уступати і С. С. дістають наказ забезпечити відступ Центральної Ради на Житомир. 8. лютого большевики здобули Київ.

Сумна була дорога відвороту С. С. Але 9. лютого 1919. р. передано телеграму про підписання Берестейського Миру, де існування Української Держави було признане іншими державами вперше від соток літ. Бадьорі настрої вернулись і нові надії оживили С. С.

Почалися т. зв. «бої по залізницях», де треба було кожную місцевість здобувати і зброєю і хитрощами, бо всюди панувало своєрідне право і своєвілля.

Під Маневичами прийшло до зустрічі С. С. з союзною німецькою армією.

З союзниками почався поворот у Київ. У перших рядах йшли українські війська на шляху Сарни—Коростень—Київ.

3. березня 1919. р. знову вступили С. С. у Київ, населення вітало їх квітами й сльозами, бо більшевики встигли за три тижні добре датися в знаки мешканцям столиці.

VIII.

Січові Стрільці перед переворотом Скоропадського.

Після підписання Берестейського Миру настали на короткий час спокійніші відносини. Большевицькі банди втекли з України, устали бої і С. С., що тепер мали велику прихильність Уряду, могли поповнити свої ряди і перевести вишкіл добровольців.

До С. С.-ців, що виказали себе самотнім на правду, добре організованим і дисциплінованим військом, почало напливати багато добровольців. Щоб втримати далі С. С. на попередній висоті та щоб С. С. далі гуртувало ідейних та високонаціонально свідомих українців, переводжено якнайгострішу муштру, а напливовий елемент перебірано й викидано усякого, хто показувався хоч трохи непевним.

Не занедбувалась і культурно-освітня праця: курси для неграмотних, бібліотеки, читальня, розмови. Цим військовим та політичним вихованцям

забезпечило Командування С. С. своїх стрільців перед большевицькою пропагандою та створило з них не тільки карне військо, але свідомих, політично та громадсько вироблених українців, що в той час безладдя й хаосу були одинокою стійкою силою в Україні.

Отак прикінці квітня стояв у Києві піший полк Січових Стрільців із трьох куренів. Командантом 1-го куреня в тих часах був Роман Сушко, 2-го Іван Чмола, 3 — курінь запасний.

В склад полку входили ще дві сотні скорострілів з командиром Федем Черником. Мав ще СС-ий полк кінну розвідку, батарею артилерії, відділ постачання і тп.

Усім СС-ом кермував штаб на чолі з Євгеном Коновальцем. Організаційну працю вів Андрій Мельник. Стрілецьких старшин визначувало Стр. Командування, кермуючись при цьому військовими здібностями даного старшини.

Січове Стрілецтво складалося з мешканців різних Земель України, та різниці між ними не було ніякої, усіх опанував однаковий боєвий дух Стрілецтва.

Громадянство, що з початку не мало зрозуміння для С. С. як до явища зовсім випадкового на східньоукраїнському терені, пізнавши його у боях за Київ та у відношенні до мирного населення поважало його й цінило як одиноку дійсну національну силу в Україні.

IX.

Скоропадщина та роззброєння московською силою Січових Стрільців.

Впродовж квітня 1918. р. чимраз більше та гостріше зарисовувалися непорозуміння між союзними військами та Центральною Радою. Союзники були невдоволені поступованням українського Уряду. Вони пізнали, що Центр. Рада не представляє сили та не може виповнити вимог союзників. Ставало ясным, що союзники почнуть шукати інших сил в Україні, що їм більше йшли б на руку.

І справді: до союзників підійшла московська буржуазія, що її було багато в Україні, та що чулася скривджена земельними реформами Центр. Ради. На цьому московському поміщицтві, що зовсім не дбало про інтереси України, почали опиратися союзники. Почався приготівляти переворот, на чоло його висунули Павла Скоропадського, генерала, якого хотіли зробити гетьманом України.

На українські симпатії числити переворотчики не могли, українці привязалися вже до Центральної Ради, що таки мала по своєму на оці інтереси України. А московських поміщиків і взагалі московську буржуазію як запеклих ворогів України сильно ненавиджено.

Переворот приготівлявся таємно і скрито. Вправді говорено дещо про те, але Центральна Рада трактувала ті московські затії легко і неповажно.

Переворот почався від обеззброєння київських

передмість союзними військами навіть за згодою Центральної Ради, що не догадалася до чого це прямує. Та скоро після того роззброєно національно свідому дивізію Синьожупанників, що тільки що прибула у Київ. По вулицях почали показуватися озброєні московські офіцери, а 29. квітня вибрано у цирку Чінізеллі «гетьманом» Павла Скоропадського.

Ще якийсь час виглядало це все комедією чудною вигадкою відвічних ворогів України. Але скоро почалися в Києві московські порядки нового уряду. Від Командування С. С-ців зажадали союзники підпорядкуватися Скоропадському. Це очевидно не було можливе для С. Стрільців, всеукраїнського революційного війська.

Так прийшло до роззброєння Січового Стрілецтва 30. квітня, що не могло ставити опору переважачій силі.

Стрілецьке Командування заявило своїм стрільцям, що 1-ший полк С. С-ців розв'язується, але щоб Стрільці були на поготівлі явитися, як прийде заклик знов ставати до зброї.

Настали сумні часи для цілої України й для С. С-цтва. Московські карательні відділи з наказу Скоропадського розїхались по всій Україні, щоб карати українських селян за виступ проти московських панів. Січові Стрільці розбрились по всіх-усюдах, щоб знайти яке-таке пристановище, заки прийде знову заклик на Стрілецьку збірку. Одні повступали урядовцями у різні інституції, другі пристали до інших військових частин, що про око підпорядкувались Скоропадському.

Х.

Січові Стрільці у Білій Церкві.

Невдоволення населення України з потягнень Скоропадського та його уряду росло з дня-на день. Москалі бо розпоношились по всій Україні, часто-густо доходило до арештувань серед українських діячів, до грабування українського добра, до знущань над українськими селянами.

Швидко стало ясным, що уряд Скоропадського прямує до підпорядкування України «єдиній неділимій». Про це вже в серпні 1918. року заговорив прем'єр уряду Скоропадського Ф. Лизогуб.

Стр. Командування, правильно оцінюючи становище, рішило бути у повному поготівлі. Воно знало, що скорше чи пізніше прийде до повстання проти Скоропадського, що віддавав Україну щораз то більше на поталу Москві.

Скоропадський бачучи, що ніде в Україні він не має прихильности та опертя, розумів, що мусить мати за собою якусь дійсну силу. Знаючи високу боеву вартість С. Стрілецьтва дав дозвіл 23. серпня 1918. р. на формування «Окремого Загону Січових Стрільців» у Білій Церкві.

Зараз же оголосило Стрілецьке Командування збірку С. Стрільців і в Києві основано Стрілецьку канцелярію, звідки зголошених стрільців висилано у Білу Церкву.

Обставини у Білій Церкві зпочатку були страшні. На казарму призначено давній епідемічний барак, страшенно занечищений. Проте перші зголошені Січові Стрільці негайно забралися до по-

рядкування і скоро приміщення для С. С. блищало від чистоти.

Тяжко було дістати обіцяні одяги, зброю, тощо. Постачанню перешкоджали москалі, які посунули до тієї міри у своїй провокації, що арештували раз Командира С. С. Євгена Коновальця, заняли Київське Стрілецьке Бюро, арештували Стрільців, що прибували у Київ, щоб зголоситися.

І так щойно у вересні могла початися військова праця у білоцерківському осідку. Праця пішла небувалим навіть у Стрілецтві темпом. Плани праці, що опиралися на минулому досвіді, були заздалегідь виготовлені і переведжено їх з безоглядною рішучістю. Звернено увагу на зовнішній вигляд С. Стрільців, а найбільш прикладано праці до боевого вишколу кожного рядовика. Не занедбано теж культурно-освітньої праці. З Австрії привезено прегарну величезну бібліотеку не тільки військовою, але й творів красного письменства, окрему для старшин, окрему для рядовиків.

Стрілецька Рада прийняла піхотинську муштру УСС., доповнила її деякими вправами московського правильника і так витворилася знаменита С. С. цька муштра, що її мусів знати кожний С. С. За боеву муштру прийнято найкращу муштру німецьких ударних відділів. Запрошено найкращих інструкторів, яких тільки знали українські армії. Всі вправи переведжено точно й послідовно.

Після муштру відбувалися фахово-військові лекції про підстави тактики, з лекціями про стрілецтво та обов'язки національного війська.

Ночами переведжено пробні тривоги так, що

незабаром сотні дійшли до досконалости у скорості цілковитої готовости до вимаршу.

Суворе і тверде було Січове Стрілецтво. Не було в нього часу навіть на воєнний романтизм, не створило воно ні одної Стрілецької пісні, а пісні УСС. ставали в них твердші й суворіші. Не мали теж жадних зверхніх ознак національного патріотизму. На нашивках видніли тільки золоті букви С. С. і більш нічого. Зате були кожною хвилини готові до бою з ворогом, що буде зазіхати на українську державність. Знали, що завжди будуть мати перед собою багато численнішого ворога, та що кожня їхня перемога коштуватиме гори трупів.

Стрілецькі старшини — це був взірець витривалости, працьовитости, обовязковости. Щоб дати приклад стрільцям, відбувалися всі муштри, всі приписані вправи, а очевидно до цього всього мусіли ще поглиблювати своє військове знання, щоб самим знати, і рядовиків якнайбільше навчити.

Хто знав і бачив Січове Стрілецтво у Білій Церкві і пізніших боях, мусів признати, що найкращі московські військові частини у часі мира не дорівнювали йому.

XI.

Скоропадський піддає Україну Москві.

Січові Стрільці в авангарді — повстання проти Скоропадського й Москви.

За цей час, як Січові Стрільці у поспішному темпі організувались, уряд Скоропадського доко-

тився до краю: дійшло до того, що в Україні запанувала московська мова як державна. Московська преса відкрито писала, що Українська Державність не може існувати, бо вона явище штучне. Про федерацію України з Москвою говорено як про події найближчих днів. Цьому чинно протиставилися свідоміші частини української суспільности.

Уночі з 28. на 29. жовтня 1918. р. Національний Союз, цебто об'єднання всіх політичних угруповань Наддніпрянщини викликав телеграфічно Стрілецьку Раду до Києва. Поїхали Андрії Мельник та Федь Черник. На нараді повідомлено їх, що Скоропадський уже згодився на федерацію України з Москвою, про що довідалися з телеграми посланої до канцелярії Скоропадського. Отже ясным стає, що мусить прийти до повалення Скоропадського та його уряду.

Відпоручники С. С-цтва здавали собі справу, що весь тагар повстання проти Скоропадського впаде на них, бо у рішучий мент напевно заведуть надії, покладані на всенароднє повстання. Але рівночасно знали, що одинокий ратунок України перед Москвою це повстання проти Скоропадського та його московських прихильників.

Сумнівів ні вагань не було: коли йде про українську національну справу С. С-ці готові на все, щоб не допустити до сплямнення національного прапора.

Повстання було рішене і вечером 30. жовтня вернули А. Мельник та Ф. Черник у Білу Церкву. Негайно скликали Стрілецьку Раду, повідомили про рішення Національного Союзу та обговорили технічну підготову повстання.

Останні підготовчі праці велися у день і в ніч. Саме тоді прибув з Галичини Др. Осип Назарук і за згодою Скоропадського прохав Стрілецьке Командування іти на поміч галичанам у боротьбі з поляками. Коли розібеться поляків, тоді галичани прийдуть на поміч Києву.

Та Стрілецьке Командування дало йому відповідь: Дорога до Львова через Київ, а не навпаки. Як Київ буде наш, то й Львів здобудеться. Положення тепер таке, що рішається: або бути Києву українським, або знов попасти під Москву.

Хоч прийдеться полягти під Києвом то ця смерть буде історичним доказом, що Україна ніколи не об'єднається з Москвою.

Дня 14. листопада Скоропадський видав заяву про злуку України з Москвою. Січове Стрілецтво готовилося у похід на Київ.

Пополудні 16. листопада вирушила частина С. С-тва з Білої Церкви, 17-го дальші частини. Частина С. С. з Федем Черником та Миколою Загавичем дійшли до Мотовилівки. Тут зосередилися великі московські сили і частина гвардії Скоропадського. Стрільців було тут небагато і хоч прийшли пізніше ще стрілецькі відділи на поміч, москалів було удесятеро більше.

Тут у мотовилівських лісах та коло мотовилівської станції прийшло до славного бою, що мав історичне значення, до бою між Січовими Стрільцями — національно-революційним військом України та Москвою, що, висунувши Скоропадського на чоло, хотіла поневолити наново Україну. У цьому бою невеличка горстка С. С-ців завдяки бистрій орієнтації своїх командирів та безмежній посвяті

старшин і рядовиків розбила вдесятеро більшого ворога, хоч згинули тут і Федь Черник і Микола Загаєвич.

Цей мотовилівський бій був переломовим у змаганні українських повстанчих сил з московськими. Він прочистив дорогу на Київ.

Побіда С. С-ців під Мотовилівкою розпалила вогонь повстань проти Москви і Скоропадського. До Білої Церкви, де Стрілецьке Командування залишило тільки Андрія Домарадського, щоб приймав можливі зголошення у ряди С. Стрільців, почали зголошуватися цілі маси добровольців, так що в Домарадського не було сили поладнювати всіх зголошень. Відставляв він щораз то нові відділи до Хвастова, де діставали одяги й висилано їх в розпорядження Стрілецького Командування на ст. Боярка. Крім цього голосилися інші українські відділи і ставали на службу Директорії, всі хотіли позбутися чимскоріш панування Скоропадського.

В ряди С. С-ів голосилось все більше та більше давніх військових, а то й селян-новобранців. Не був це справді боєвий матеріял, але приймалося всіх і Стрілецьке Командування старалося зробити з них військо. Скоро, бо вже 21. листопада створено Стрілецьку Дивізію.

Наказом до військ Української Народньої Республіки (У. Н. Р.) з дня 3. грудня 1918. р. створено Осадний Корпус на чолі з Командиром Євгеном Коновальцем, що складався з дивізій Січових Стрільців, Чорноморців та Дніпровців. Ці всі боєві сили згромадилися під Києвом, зломивши всюди московську оборону. 14. грудня здобули повстанці Київ, а С. С-и забезпечили його своїми стежами.

ХІІ.

Січове Стрілецтво в часах Директорії.

Після повалення Скоропадського Україна знайшлася в тяжкому положенні, бо маси були ще більше занархізовані й здеморалізовані як за Центральної Ради, Скоропадщина здавила тільки у масах початковий процес національного освідомлення. Директорія не вміла дати собі ради з цією масою, що наставлена була до бунту проти кожного, хто буде мати провід. До того не спали вороги України: біла і червона Москва, що чигала тільки на хвилину, коли найкраще розбити Українську Державу.

Та й справді вже прикінці грудня 1918. р. натягнули на Лівобережжя большевицькі полки, а разом з тим скрізь по Україні пішов бунт проти Директорії, бунт під проводом большевицьких агентів і таки загітованих українських бунтівників.

Знаючи добре, яку військову силу представляють собою Січові Стрільці, запропонувала Директорія Командуванню С. Стрільців організацію не тільки Осадного Корпусу, але загалом військ У. Н. Р. Стрілецьким старшинам як Євгенові Коновальцеві, Андрієві Мельникові та другим запропоновано провідні військові становища всієї Армії У. Н. Р. Не відповідало це тим старшинам, що ніколи не шукали високих почесей і вони відмовлялися від прийняття тих становищ. Їх праця була звернена на вишкіл С. С-ців, де так багато прибуло нових, вони розуміли, що великоміське життя зле

вплине на військо, отже не хотіли оставати в Києві.

Та події, що йшли, примусили відіграти Осадний Корпус більшу роль як він був приготований. Бачучи бунтарські настрої в населенні самої столиці, в обличчі большевицької загрози, що заливала вже Лівобережжя, мусіло Командування Осадного Корпусу таки кермувати здавлюванням бунтів та погромів, що вибухали раз-у-раз.

Осадний Корпус не міг вже бути тим Стрілецтвом, що було в Києві чи в Білій Церкві. Старшини були перевтомлені працею й боротьбою, стрільців деморалізували вічні бунти й анархія, що повставали довкруги.

Через те Командування Осадного Корпусу рішило переорганізувати С. Стрілецтво, уживши білоцерківського Стрілецтва за основу нового сильного здисциплінованого війська.

І дійсно швидко утворено прекрасну дивізію С. Стрільців під командуванням Романа Сушка. Та не вдалося докінчити так гарно початої переорганізації С. Стрілецтва. В Україну грянули московські большевицькі орди і треба було спиняти їх тим військом, що було.

XIII.

Бої з большевиками. Ліквідація військ УНР та розв'язання групи Січових Стрільців.

Сформована Ударна Група Січових Стрільців під проводом Романа Сушка, вибіраючись у бої на

Лівобережжя, влаштувала ще величаві похорони Ф. Черникові, М. Загаєвичові та Стрільцям, що їх привезено зпід Мотовилівки. Похоронили їх у давньому Царському Саді на горі над Дніпром наче для прикладу для молодії Дивізії С. С-ців, що їм жити і вмірати для Києва.

Починаються одні за другими бої з большевиками. Та не тільки з большевиками, але і з розкладом, розбиттям, цілковитим здеморалізуванням таки українських відділів, що часто стають проти своїх разом з большевиками. Це очевидно робить обставини, серед яких ідуть бої, ще гіршими та пригноблюють Стрільців.

Під Гребінкою здобули С. С-ці останню велику перемогу, нажаль власне у такому братовбивчому бою, де на бік большевиків перехилився командир полку в Корсуні Хименко, захопивши з собою й інші українські відділи. У бою цьому впало багато українського трупу, багато пролялося української крові, синів української землі, затуманених чужими ідеями.

Такі трагедії бачимо в цілій Україні. Саме коли 22. січня 1919. р. проголошено на Софійській площі у Києві злуку Українських Земель, Січові Стрільці вибіралися у Трипілля, де отаман Зелений підняв повстання проти Директорії.

Большевики кидали чимраз більше своїх сил в Україну. Фронт поширився з Лівобережжя трохи не на цілу Східню Україну. Січові Стрільці воювали на всьому фронті та не сила було їм відносити перемоги як колись. Стрілецькі ряди рідли, руки опадали. Стрілецька Рада рішила, що лише поява міцно зорганізованої частини може змінити безна-

дійне положення українських військ, що не мали нізвідки помочі.

Тому за згодою Начального Командування Військ У. Н. Р. стягнуто відділи С. Стрільців, щоб їх зреорганізувати у запіллі. Дійсно, це стягнення й швидко переведена реорганізація спасли не тільки С. Стрільців від цілковитого розбиття, але й не мало причинилося до того, що большевикам не вдалося зліквідувати військ У. Н. Р. вже під весну 1919. р.

У Проскурові переформувалося С. Стрілецтво останній раз. Творило воно тепер Корпус С. Стрільців із Командиром Євгеном Коновальцем на чолі. В склад Корпусу входило: 5 піших полків, 1 кінний дивізіон, а також 6 гарматних полків, санітарне тіло та технічні частини. Та не могли С. Стрільці тепер дорівняти колишнім. Не були вони таким однородним елементом, не були перевиховані й просяклі таким високо-патріотичним духом, що колись. На перевиховування тепер не було часу, ні змоги.

Та все таки оце нове та реорганізоване Стрілецтво, вирушивши з Проскурова на фронт та не покидаючи його до кінця, чимраз більше пересякалось стрілецьким духом, спільними надіями, що врешті-решт Україна, хоч і оточена звідусіль ворогами, таки переможе.

Та не сила було. Крім большевиків, що заливали щораз-то-більше Україну, у жовтні 1919. р. почали наступати ще й московсько-денікінські війська. До того з зимою, з приходом вітрів та морозів починають С. Стрільці хорувати. Становище Українських Військ стає безвиглядне. Вони розби-

ті, обдерті, хорі, босі, голодні. Большевики зати-скають петлю.

26. листопада решта усієї Армії У. Н. Р. зосе-редилася в районі Староконстантинова, де відбу-лися наради військових начальників з Урядом. Стверджено повну відосібленість військ У. Н. Р. та повну безвиглядність становища. Порішено трима-тися до кінця.

Йдуть далші бої безвигідні, зо зрадами й пе-реходами до большевиків. Большевики витискають українські війська на ЗУЗ, заняті поляками. З ін-шими українськими частинами переходять, відби-ваючись від большевиків, Січові Стрільці на за-няту поляками територію. Поляки їх інтернують й розміщують по різних таборах, де перебули до вес-ни 1920. року. Так перестала існувати Група Сі-чових Стрільців.

Січові Стрільці розбрилися по світі. Де тільки опинилися, там далі продовжували своє діло — бо-ротьбу за визволення України. Повстали підполь-ні революційні організації на всіх землях України, а кермували ними бувші С. Стрільці. В цих орга-нізаціях виростали й виростають нові кадри борців за самостійну Україну і вони здійснять мрії С. Стрільців.

Січові Стрільці перестали існувати як дійсна військова частина. Та не перестали жити, не заги-нули як моральна вартість, що каже нам звертати тепер, у час, що хвилює нас чеканням прийдешніх великих днів, свої думки у ті часи, коли С. Стріль-ці творили легенду боротьби за самостійність Укра-їни. Каже нам глядіти очима душі у час, коли С. Стрільці власною кровю затверджували одну єди-

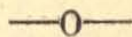
ну правду, що з Москвою не бути Україні ніколи у злуці.

Встають перед нами світляні постаті Січових Стрільців, що вже згинули і що ще живуть. Мов живих бачимо їх у сірих мундурах з золотими літерами «С. С.» на нашивках, суворих, твердих, з гарячими очима, зверненими на Золотоверхий Київ. У сталевих шоломах, що на них червона калина кровю накипіла, у бій ідуть.

А на чолі їх наш сл. п. Вождь Євген Коновалець, що й нам передав бажання цілого свого життя: бачити вільною Україну, бажання, що ним і ми сьогодні горимо.

А з ними наш сьогоднішній Вождь Андрій Мельник, що поведе і нас як Січових Стрільців у бій за ті ідеї, що вони ішли.

І хочеться сказати їм, тим лицарям безсмертним, тим грізним Січовим Стрільцям, що вміли так боротися і так вмірати: Ви наші попередники, наші учителі. Ви не дармо гинули! Ви створили безсмертний міт, легенду, що виховали нас! І вірте нам, що Вас не посоромимо!

Матеріал до брошурки «Січові Стрільці» взято з «Золотих Воріт», історії Січових Стрільців.

З М І С Т:

	Стор.
Револуційна стихія 1917. р.	3
Безрадість Центральної Ради	5
Початок Січових Стрільців	6
Радянське безладдя у Січовому Стрілецтві .	8
Евген Коновалець та Андрій Мельник на чолі С. С-ців	10
Організація Січового Стрілецтва	13
Геройська оборона Києва С. Стрільцями. Обо- роною кермує Андрій Мельник	16
Січові Стрільці перед переворотом Скоропад- ського	19
Скоропадщина та роззброєння московською силою Січових Стрільців	21
Січові Стрільці у Білій Церкві	23
Скоропадський піддає Україну Москві. Січові Стрільці в авангарді повстання проти Скоропадського й Москви	25
Січове Стрілецтво в часах Директорії	29
Бої з большевиками. Ліквідація військ УНР та розв'язання групи Січових Стрільців.	30

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

українських книжок, підручників, часописів, журналів, портретів, листівок, відзнак — знаходиться в **Українському Видавництві „ПРОБОЕМ“** в Празі. Туди і посилайте свої замовлення на таку адресу:

Verlag »Probojem«, Prag XIV.—65, Fach 3.